

Mistä on diskursiivinen uskonnontutkimus tehty?

Arvio teoksesta Taira, Teemu. *Pehmeitä Kumouksia. Uskonto, media, nykyaika.* Eetos-julkaisuja 17. Turku: Eetos. 2015. 271 s. ISBN 978-952-67966-8-0.

Liia-Maria Raippalinna

Johdanto

Kuinka lähestyä uskontoa ja sen tutkimista median läpäisemässä nykykulttuurissa? Teoksessa *Pehmeitä kumouksia. Uskonto, media, nykyaika* uskontotieteilijä Teemu Taira jäsentää viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana muotoutunutta tapaansa lähestyä uskontoa ja uskontotiedettä. Sen kantavia teemoja ovat kysymykset, mikä on uskonto, kuinka sitä tulisi tutkia ja mikä on tutkijan tehtävä. Teos todistaa Tairan lähestymistavan kehittymistä ja vakiintumista uskontotieteen kentälle. Samalla se hahmottelee mahdollisia lähtökohtia ja suuntaviivoja tutkimukselle ja ottaa kantaa myös uskontotieteen opetusta koskeviin kysymyksiin. Taira ei nimeä lähestymistapaansa yksiselitteisesti, vaan puhuu eri yhteyksissä esimerkiksi kulttuurintutkimuksellisesta uskontotieteestä, tieteidenvälisestä kriittisestä kulttuurintutkimuksesta ja diskursiivisesta uskonnontutkimuksesta.

Pehmeitä kumouksia koostuu johdannosta ja yhdeksästä aiemmin (2004-2014) julkaistusta, nyt uudelleen toimitetusta artikkelista. Kirjan alkupuolen artikkelit ovat metodologisiin ja teoreettisiin keskusteluihin kiinnittyviä puheenvuoroja, jotka liittyvät kulttuurintutkimukseen, uskontososiologiaan ja erilaisiin uskontotieteen lähestymistapoihin. Loppupuolen artikkelit käsittelevät uskonnon, median ja nykyajan suhdetta rajattujen aihepiirien, konkreettisten tutkimuskysymysten ja empiiristen aineistojen kautta. Uskonnon määrittely ja erottaminen ei-uskonnosta ovat Tairalle tutkimuksen kohde, ei lähtökohta. Keskeisiä teemoja hänen tutkimuksessaan ovat uskonnon käsittely mediassa ja uskonnon kategorian diskursiivinen tuottaminen. Lisäksi teoksessa sovitellaan uskontotiedettä populaarikulttuuriin ja niin sanottuihin maallisiin konteksteihin, kuten jalkapalloon ja fanikulttuuriin. Tässä yhteydessä erityisen kiinnostava on kuitenkin johdantoluku, jossa kirjoittaja reflektoi retrospektiivisesti aikaisempia tekstejään ja tutkijantyötään. Johdantoartikkeli kokoaa yhteen artikkeleissa hahmottuvaa lähestymistapaa, kytkee sen kehittymisen

akateemiseen kontekstiinsa ja avaa samalla näkökulmia suomalaisen uskontotieteen lähihistoriaan ja tulevaisuuden näkyymiin.

Vaikka teos käsittelee uskonnon tutkimusta, se tarjoaa myös mahdollisuuden pohtia uskontotieteen kentällä tapahtuneita muutoksia ja niihin sisältyviä mahdollisuuksia laajemminkin. Itse luen teosta nimenomaan tästä näkökulmasta. Etnologina (tosin uskontotieteilijän pohjakoulutuksella) olen kiinnostunut *Pehmeistä kumouksista* erityisesti suhteessa etnologiaan ja sen tutkimuskenttään.

Uskonnotutkimuksen kuusi pehmeää kumousta

Taira jäsentää lähestymistapansa ranskalaista filosofi ja psykoanalytikko Félix Quattaria lainaten sarjana *pehmeitä kumouksia*. Kriittisessä kulttuuriteoriassa kumous viittaa kulttuurin muutokseen tai muuttamiseen esimerkiksi hegemonisia valtarakenteita kumoamalla. Uskontotieteessä tapahtuneiden kumousten pehmeys ilmaisee sitä, että uudenlaiset lähestymistavat rakentuvat vähitellen, uutta ja vanhaa yhdistämällä. Taira nostaa esiin kuusi pehmeää kumousta, jotka liittyvät uskontotieteen tutkimuskentän, teoretisoinnin tapojen sekä menetelmällisten kysymysten muutokseen. Niitä voitaneen tulkita myös jonkinlaisina askelmerkkeinä lähestymistapaa hyödyntävälle tutkimukselle.

Ensimmäiseksi kumoukseksi Taira nostaa *uusien tieteidenvälisten muodostelmien* luomisen. Hän yhdistää uskontotieteeseen mediatutkimusta ja tieteidenvälistä kriittistä kulttuurintutkimusta. Tieteidenvälisyys ja erityisesti kriittinen tutkimus ovatkin avaimia hänen uskontotieteellisen lähestymistapansa muotoutumiseen. Kriittistä kulttuurintutkimusta ja sen yhdistämistä uskontotieteeseen käsitellään teoksessa kahden artikkelin verran. Kulttuurintutkimuksesta Taira on omaksunut esimerkiksi radikaalin kontekstualismin ajatuksen. Siinä tutkimuksen päämääräksi asetetaan tutkittavan ilmiön kulttuurisen ja yhteiskunnallisen kontekstin rakentaminen erityistä artikulaationäkökulmaa hyödyntämällä. Sen avulla voidaan tarkastella vaikkapa sitä, kuinka uskonto tiettyssä kontekstissa kytkeytyy esimerkiksi politiikkaan, talouteen tai etnisyyteen. Tutkija rakentaa kontekstin kytkemällä ilmiötä ja konteksteja toisiinsa. Konteksti ei ole valmis tausta tai rakenne, vaan alati muuttuva suhteiden verkosto. Tutkijan tehtävänä on valita tutkimuskysymysten kannalta merkittävimmät kontekstit ja tarkastelun tasot. Uutta ei ole kontekstuaalisuus sinänsä, vaan kontekstin asettaminen tutkimuksen kohteeksi ja käsitteen nostaminen tutkimusprosessin keskiöön.

Toinen kumous merkitsee *tutkimuskentän laajentamista ja uudenlaisten aineistojen ja menetelmien* hyödyntämistä. Suomalaista uskontotiedettä on leimannut etnografinen tutkimus ja tutkimusaineistojen tuottaminen havainnoimalla ja haastattelemalla. Kiinnostus arkista ja tavallista kohtaan johtaa nykypäivänä myös median ja populaarikulttuurin pariin. Mediassa ja populaarikulttuurissa uskontotieteen tutkittavaksi avautuvat perinteisesti uskonnolliseksi mielletyn kentän ulkopuolella käytävät kulttuuriset kamppailut, esimerkiksi vallasta määrittellä uskontoa. Taira käsittelee myös uskonnon ja jalkapallon kytköksiä ja pohtii, millä tavalla uskonnon ja faniuden rinnastaminen tutkimuksessa on mielekäästä. Vaikka tämänkaltaiset rinnastukset eivät ole välttämättömiä, uskontotieteellisten käsitteiden ja

lähestymistapojen tuominen uusille alueille on usein antoisaa. Esimerkiksi fanitutkimuksen kytkeminen uskontotieteeseen voi olla hedelmällistä, koska se auttaa ymmärtämään paremmin sekä fanikulttuuria että nykykulttuurin uskonnollisuutta.

Kolmas kumous liittyy uskontotieteen tapaan muodostaa ja käyttää teoriaa. Taira pyrkii luomaan vaihtoehtoa teorialähtöisen tutkimuksen ja aineistolähtöisen tutkimuksen välille ja esittää vaihtoehdoksi *kontekstisidonnaista teoretisointia*. Siinä teoretisointi nähdään keskeisenä osana tutkimustoimintaa, mutta teorioita ei käytetä universaaleina selitysmalleina. Sen sijaan teorit valitaan ja niitä käytetään tutkimuskysymysten ja tutkittavan kontekstin mukaan. Tällainen teoretisointi ei hukkaa tutkittavien ilmiöiden erityisyyttä, mutta mahdollistaa tutkittavassa yhteiskunnallisessa kontekstissa vaikuttavien sosiokulttuuristen vaikutussuhteiden tutkimisen. Taira tähdentää, ettei tällainen teoretisointi ole uskontotieteessä erityisen harvinaista. Ongelma on, että esimerkiksi uskontoteorioita koskevissa oppikirjoissa sitä ei useinkaan ole tunnustettu varteenotettava teoretisoinnin tapana.

Neljäs kumous onkin ”kolmannen tilan” tai *kriittisen tutkimusotteen* muotoutuminen selittävän ja ymmärtävän tutkimusotteen rinnalle. Uskontotieteessä kriittinen ote voi tarkoittaa esimerkiksi diskursiivisten käytäntöjen taustalla vaikuttavien valtasuhteiden analyysia kuten kriittisessä diskurssianalyysissa, tai tuttujien ja itsestään selvinä pidettyjen asioiden vieraannuttamista kuten antropologisessa defamiliarisaatioissa. Yhdistävä piirre on pyrkimys valtasuhteiden analyysiin ja paljastamiseen. Yhteistä on myös itsekriittisyys, joka tarkoittaa sekä tutkimuksellista itsereflektiota että tutkimuksen tiedollisten ja poliittisten vaikutusten pohdintaa. Purkaessaan sitä, mikä näyttäytyy ilmiselvänä, väistämättömänä tai luonnollisena kriittinen tutkimus näyttää, että asiat voisivat olla toisinkin. Tairalle juuri vaihtoehtojen esiin tuominen on olennaista. Tästä lähtökohdasta käsin muotoutuu myös tutkijan tehtävä, joka on yksi teoksen keskeisistä kysymyksistä. Taira asettelee tutkijaa julkisen intellektuellin rooliin. Tässä roolissa tutkija osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun oman erityisosaamisensa perusteella, mutta ei siihen rajoittuen. Hänen tehtävänä ei ole vain kuvaila ja selittää tutkittavia ilmiöitä: oleellista on uusien kysymysten esittäminen ja mahdollisuuksien avaaminen.

Tairan mukaan ”uskonnon tutkiminen tarjoaa yhden tärkeän ikkunan nykyajan yhteiskuntaan, sen orastaviin kulttuurimuotoihin ja siihen, mitä meistä on tulossa” (s. 35). Viides kumous liittyykin viime vuosikymmeninä tapahtuneeseen *yhteiskunnalliseen muutokseen* ja nykyaikaan sijoittuvien aiheiden asettumiseen perinteisten tutkimusaiheiden rinnalle. Kiinnostus nykyaikaan pitää sisällään kysymykset menneisyydestä, tulevaisuudesta ja muutoksesta. Muutokset tutkimuskentässä ovat johtaneet myös uudennlaisiin kysymyksenasetteluihin ja tutkimuksellisten työkalujen kehittelyyn. Tärkeä uskontososiologinen kysymys on, mitä uskonnolle on tapahtumassa. Maallistumisparadigmaa käsittelevässä artikkelissa Taira pohtii sekä uskonnollisuuden muutosta että muutoksia siitä käytävässä uskontososiologisessa keskustelussa.

Kuudenneksi kumoukseksi Taira nostaa *median merkityksen* nykypäivän yhteiskunnassa ja kulttuurissa. Se ei ole ihmisten arkielämästä irrallinen instituutio, jonka ulkopuolelle aidot (uskonnolliset) käsitykset ja merkitykset voisi eristää.

Päinvastoin media ja siinä vaikuttavat toimijat ovat monin tavoin läsnä ihmisten arkisessa elämässä. Media toimii myös uskontoa koskevien keskustelujen välineenä ja osapuolena. Se onkin näkyvin uskonnon määrittelijä yhteiskunnassamme. Tutkimustyössään Taira käyttää mediaa ja mediakeskusteluja aineistona, jonka kautta hän tarkastelee nykyajassa tyypillistä uskontodiskurssia ja siinä tuotettavia valtasuhteita. Uskonnon kategorian ja uskontodiskurssin rakentuminen mediassa on tärkeä teema tässäkin teoksessa. Erityisen ajankohtaiselta tälläkin hetkellä tuntuu islamin julkisuuskuva ja sen muutoksia käsittelevä artikkeli vuodelta 2008. Siinä media-aineistoja analysoimalla osoitetaan, kuinka islamia koskeva uskontodiskurssi tuottaa ja ylläpitää suomalaista ja länsimaista identiteettiä.

Kulttuurintutkimuksellista etnologiaa?

Yhteisistä oppihistoriallisista juurista johtuen suomalaisella uskontotieteellä on paljon yhtymäkohtia etnologiaan ja sen lähitieteisiin. Niitä yhdistää esimerkiksi fenomenologis-hermeneuttisen lähestymistavan keskeisyys, tutkimuksen aineistolähtöisyys, etnografinen menetelmä ja kiinnostus arkipäiväiseen elämään. Uskontotieteen tavoin myös etnologia ja sen kenttä ovat muuttuneet viimeisten vuosikymmenten aikana. Tutkimusaiheet ja -kysymykset ovat ajankohtaistuneet, aineistot ja menetelmät monipuolistuneet. Myös kriittinen tutkimusote on asettunut etnologiaan. Valtarakenteiden analyysiin, mutta ei niinkään purkamiseen, on pyritty esimerkiksi yhteiskunnallisen diskurssintutkimuksen kautta (esim. Potinkara 2015; Turunen 2011). Etenkin tästä näkökulmasta *Pehmeitä kumouksia* on kiinnostavaa luettavaa myös etnologeille ja muille kulttuurien tutkijoille. Se houkuttelee pohtimaan etnologiassa tapahtuneita ja tapahtuvia muutoksia.

Taira toteaa, että etnografisen (uskonnon) tutkimuksen vahvuus on sen kyvyssä tuottaa aineistoja ja tietoa arkielämän kokemuksista ja merkityksistä, myös erilaisilta kulttuurin ja yhteiskunnan reuna-alueilta. Tämä on myös etnologisen tutkimuksen vahvuus. Toisaalta etnologiassakin on oivallettu median merkitys arkielämässä, ja erilaiset media-aineistot ovat nousemassa perinteisten etnografisten aineistojen rinnalle relevantteina tutkimusaineistoina. Vaikka Taira korostaa erilaisten aineistojen yhdistämiseen liittyviä mahdollisuuksia, omassa tutkimustyössään hän on käyttänyt pääsääntöisesti media-aineistoja. Etnologialla voisi annettavaa nimenomaan tällä aineistojen yhdistämisen alueella. Erityisen hedelmällistä erilaisten aineistojen, menetelmien ja teorioiden yhdistäminen olisi esimerkiksi tutkittaessa ihmisten ja instituutioiden kohtaamisia.

Yhteiskunnallisesti suuntautunut tutkimus sitoo etnologiaa laajempaan tieteidenväliseen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun. Se, mitä tieteidenvälisyys merkitsee tai voisi merkitä etnologiatieteissä, onkin tärkeä kysymys. *Pehmeitä kumouksia* houkuttaa pohtimaan erityisesti kulttuurintutkimuksellisen etnologian mahdollisuuksia. Etenkin kontekstualismi ja artikulaationäkökulma tuntuvat kiinnostavilta. Kontekstualisointiin teoreettisena ja menetelmällisenä työkaluna on tarttunut esimerkiksi Anna Hynninen tuoreessa folkloristiikan väitöstutkimuksessaan (Hynninen 2017; ks. myös Hynninen 2011). Myös etnologia on hedelmällinen maaperä yhteiskunnallista ja kulttuurista kontekstia kartoittamaan pyrkivälle tutkimukselle, sillä alan tutkimus on jo lähtökohtaisesti kontekstoivaa ja lisäksi

tiukasti empiirisiin aineistoihin kytkeytyvää. Kriittisestä kulttuurintutkimuksesta omaksuttu kontekstin käsite – *radikaali kontekstualismi* – ja kontekstisidonnainen teoretisointi voisivat tarjota erilaisia aineistoja yhdistävään tutkimukseen uudenlaisia kysymyksenasetteluja, työkaluja ja teoretisoinnin tasoja.

Lopuksi

Tairalle uskonto on sosiokulttuurisesti tuotettu diskursiivinen kategoria, joka on muotoutunut tietyn historiallisen kehityksen eli länsimaisen modernisaatioprosessin tuloksena. Mitään olemuksellisesta sisältöä uskonnolla ei ole. Uskonnon kategorian diskursiivinen tuottaminen ja siihen liittyvät diskursiiviset valtakamppailut ovat Tairan keskeisimpiä tutkimuskohteita. Hän hahmottaa myös uskontotieteen tutkimuskohteen tästä lähtökohdasta: ”Uskontotieteilijä on yhteiskunnan ja kulttuurin asiantuntija, mutta hänen ensisijainen ikkunansa yhteiskuntaan ja kulttuuriin on uskonnon kategoria ja siihen liittyvät käytännöt” (s. 21). Vasta toissijaisesti hän on jonkin uskontoperinteen, alueen, ilmiön, teorian, menetelmän tai muun sellaisen asiantuntija. Tästä näkökulmasta onkin luontevaa korostaa tutkijan roolia yhteiskunnallisena keskustelijana ja vaikuttajana.

Teemu Taira on uransa aikana aktiivisesti kehittänyt uudenlaisia lähestymistapoja uskontoon ja uskontotieteeseen. Samalla kun *Pehmeitä kumouksia* käsittelee kirjoittajan omaa pyrkimystä yhdistää kulttuurintutkimusta uskontotieteeseen, se kuvaa tieteenalan lähihistoriaa ja alalla yleisemmin tapahtuneita muutoksia kiinnostavasti ja mukavan subjektiivisesta näkökulmasta. Nykyään Taira toimii Helsingin uskontotieteen lehtorina, ja hänen lähestymistapansa on asettunut osaksi suomalaista uskontotiedettä. Esimerkiksi kriittiset lähestymistavat, media-aineistot ja populaarikulttuuri kuuluvat tänä päivänä itsestään selvästi uskontotieteeseen. Taira on kuitenkin joutunut perustelevaan ja puolustamaan tutkimuksellisia valintojaan poikkeuksellisen perusteellisesti, mikä näkyy myös tämän teoksen artikkeleissa. Hän suhtautuu vakavasti tieteenalalla käytäviin keskusteluihin, ote erilaisia lähestymistapoja kohtaan on keskusteleva ja kritiikki huolellisesti suunnattua. Siksi kiistakysymysten vanhentuminen ei vähennä niihin liittyvän argumentaation merkitystä. Teoksen anti onkin ennen kaikkea lähestymistavan muotoutumisen ja siihen liittyvien muutosten jäljittämisessä, jäsentämisessä ja sanallistamisessa sekä kulttuurintutkimuksellisen, tai diskursiivisen, uskontotieteen lähtökohtien perkaamisessa. Vaikka kumousten jäsentely tuntuu paikoin sekavalta, moninaisista muutoksista ja vaikutteista rakentunut lähestymistapa hahmottuu teoksessa ymmärrettävänä kokonaisuutena.

Teoksen artikkelit on toimitettu ja ajankohtaistettu käsillä olevaa julkaisua varten ja sisältävät myös tuoreempia pohdintoja ja uusia kirjallisuusviitteitä. Koska artikkelit on alun perin suunnattu erilaisille yleisöille, alkupuolen teoreettisen vyörytyksen jälkeen muutamat loppupuolen artikkelit tuntuvat hieman heppoisilta. Rakenne on kuitenkin toimiva, sillä artikkelit havainnollistavat Tairan tutkimuskenttää monipuolisesti. Esimerkiksi median uskontodiskursseja käsittelevät artikkelit ovat valaisevia esimerkkejä hänen lähestymistavastaan. Ne myös osoittavat, minkälaista empiirisiin aineistoihin perustuvaa tutkimusta valituista lähtökohdista voidaan tehdä.

Käytännönläheistä kuvausta tutkimuksen tekemisestä tai tutkimusmenetelmistä kokoelma ei kuitenkaan tarjoa.

Pehmeitä kumouksia tarjoaa teoreettisia ja menetelmällisiä näkökulmia tieteidenväliseen kriittiseen kulttuurintutkimukseen. Ylipäätään se antaa välineitä erilaisten tutkimuksellisten valintojen ja lähtökohtien selvittämiseen ja vertailuun uskontotieteessä ja lähialoilla. Teos voi olla kiinnostava myös diskurssiteoriaa ja/tai media-aineistoja hyödyntäville tutkijoille eri aloilla, vaikka uskontotieteeseen tai kriittiseen kulttuurintutkimukseen perehtymättömälle lukijalle sen teoreettisin osuus, ja kirjoittajan viehtymys akateemiseen erityissanastoon, voikin tuntua takkuiselta.

FM Liia-Maria Raippalinna toimii tohtorikoulutettavana Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella.

Kirjallisuus

Hynninen, Anna 2017. *Minä, lotta, vaimo, äiti. Kerronnan variaatio ja toimijuus aktiivikertojan muistelukerronnassa*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Scripta Lingua Fennica Edita, osa 433. Turku: Turun yliopisto.

Hynninen, Anna 2011. Elämää kerroksittain. Arkistokirjoittamisen kontekstualisointi. Teoksessa *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*, toim. Sami Lakomäki, Pauliina Latvala, Kirsi Laurén, 259-295. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Potinkara, Nika 2015. *Etnisyyden rakentuminen kahden saamelaismuseon perusnäyttelyissä*. Jyväskylä Studies in Humanities 272. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Turunen, Arja 2011. *"Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?" Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohjeet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889-1945*. Kansatieteellinen Arkisto 53. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.